

KÖZELKÉPEK JUHÁSZ GYULA KÖLTŐI ESZKÖZEIRŐL

Juhász Gyula költői életműve nem szorul „fölfedezésre”, láthatóan mégis bőséggel kínál anyagot a közelebbi eszközvizsgálathoz. Az ilyen figyelem – bármi szerény – érdemi eredménye azután valami általánosabb megállapítás lehet az oeuvre egészéről; s hogy kétséget ne hagyjak, szívesen foglalom össze munkám tapasztalatait máris ennyiben: csakhamar sodrásába vont e költészet sűrűsége, a jeles helyek talán nem is várt sokasága, mind nagyobb tisztelettel vehettem tudomásul a művek fajsúlyát, szövedékük jó egybefüggését, és a költői megnyilvánulásoknak rendre előviláglott az az emberi fedezete, melynek a versolvasó alkalmasint a legjobban örül, s méltán; észlelnem kellett, hogy az életmű szerkezete átfedésszerű, ám nem ismétléses, s hogy a látszólag alkalmi indíttatások sokasága majdnem mindig benső alkalmat takar, személyes verspályát indít, valamint hogy a verseknek itt nem szükséges mindenkor elsősorban az önmagában kezdődő-végződő hibátlanságát, „nagyságát” tekinteni mércének, ellenkezőleg, viszonylag töredékesebbnek megmaradó költemények is tartalmaznak számtalanszor olyan sugárzó részleteket, amelyek a mű több szakaszos egészét is eredendően jelölik magasabb rangúnak, mint az esetleg közvetlen szomszédságukban lelhető erőtlenebb részlettől várnók. A költői életmű összessége sokkal több elemző érdeklődést érdemelhet, mint amennyiben, tapasztalatom szerint, az elmúlt évtizedek során részesült. Juhász Gyula költészete, s remélem, példáim alátámaszthatják ezt, mostanság már mindenképp elfoglalhatja méltó helyét figyelmünkben s eleven értékrendünkben: a legjobbak között, s nemcsak névlegesen.

A három évtizedet végigküzdő pálya nem értelmezhető (s nem is vizsgálható) egyszerűen a legutolsó évek eredményei felől. Elegendő csak két olyan 1934-es remekművet elemezni, mint az *Emlék* és a *Fák*, hogy lássuk: eszközeik évtizedekkel

korábban megvoltak már, legföljebb a hang kitartott hibátlan-sága, a fájdalom leszűrtebb közvetlensége szólít meg más-képpen. Kizengetett versei, nagy telitalálatai, hibátlan egészei azonban Juhász Gyulának már a tízes évek elején is vannak. Hogy a legszembetűnőbb eszközök egyikét, a rímet tekintsük: mind az *Emlék*, mind a *Fák* tartalmaz olyan rímpárt, mely inkább a negyvenes évek magyar költészetére jellemző; vagy mondjuk így, Kosztolányinál kevésbé lenne várható, de Tóth Árpádnál, sőt, Babitsnál sem. Az *Emlék* így kezdődik: „Egy arc fölbukkan néha a homályból, / Hová eldugta őt a feledés, / Egy régi társnak arca, aki bátor / Tekintetével a lelkedbe néz.” A hang: végső. A második versszak látszólag enged az elégiának, ám kiderül, elégián túli költészet ez már: „Elhunyt napok és elfakult vidékek / Feléd ragyognak ismét hirtelen . . .” Éles-sége van a *hirtelen* szónak, eltörli a lassúság ígérletét. S most jön az első odavetett rím: „Fölzendül elnémult szavak zenéje / És lelken, lehangolt hangszereken // Ábrándjait eljátssza újra múltad.” A *vidékek* és a *zenéje* rímel. S a harmadik versszak folytatásában a *múltad* szóra a *kibukkan* felel: „. . . múltad, / Csak bánatod tesz rájuk hangfogót . . . / A feledés homályából kibukkan / Egy régi arc és feléd mosolyog.” Juhász Gyula költői eszközei között hangsúlyos helyen áll az ismétlés. Szavak új funkciójú megisméltése, szerkezeteké; összefüggéseké. Mint itt az arc-motívumé. Az elégia bensősége helyett a nem alkuvó, kemény költészet néz szembe velünk. A sajátos rímelés is kifejez valamit a személyiség odavetettségéből; mi-közben a kulturális utalások bősége a *Nyugat* említettjeihez képest Juhász Gyulánál túlnyomó, s láthatóan szépség-hit-jegyű volt a költészete sokáig. Ez is a szenvedések állomását jelentette, a gyötrődést, melyet megkésettiséggel is indokolt egyik 1911-es versében (s másutt). Ám a „késés”: mintha nem idő-beli volna. Más eltolódások hatottak tragikusan; például a „magyar Ugar”. Dinamikus, alkotó feszültségnek kell éreznünk a művészetek iránt érzett benső, tapasztaláson – és rokonságokon! micsoda fájó, de el nem ismertethető rokonság-

tudaton – nyugvó (lúktető!) nagy vonzalmat, és a hangnem törtségét, olykori nyersségét, amiről a rímek is tanúskodnak. Juhász Gyula életművét az, ami egy ideje még darabosságnak, „szerényebb mívségnek” látszott, úgy tapasztalom, egyre közelebb juttatja hozzánk, még érthetőbbé, szellemileg hasznosíthatóbbá teszi. Hanem itt még a rímekre visszatérve, a *Fák* ugyancsak későbbi nemzedékek eszközét használja: „Avar leszek majd az avarban”, olvassuk az utolsó, harmadik szakasz inkább romantikus hangulatfestő nyitósorát, ám a merész rím éppen erre csap le: „Míg fölöttem a fiatal fák / A lombjaikat diadallal / Az örök égnek fölmutatják.” Nem szívesen nevezném öngyötrő tudatnak e versszak mögöttes tartományát; elgendő, ha fájó igazságot érzünk benne, s ennek bátor bevallását. Ezt tökéletes hűséggel egészíti ki szellemében maga az anyag, a rím.

Nem törekedtem adatszerű pontosságra, bőséges gyűjtésre itt, éppen csak megemlítek néhány vershelyet, ahol szembezőkő ez a típusú rímelés. Már olyan korai versben nyomait látjuk, mint az 1906-os *Gellért püspök*. A „Pogányok közt töltött éjet, napot” sorra a „Pihenni tért tornyos Csanádba most” válaszol, lejjebb pedig erre: „A Megfeszített képén elborong”, ez: „Künn vakkantanak a komondorok”. Találunk Juhász Gyulánál zökkenőnek nevezhető rímeket, s ezek tűrése olykor kényszer, talán a legpontosabb rímelő is kiegyeztek ritka előfordulásukkal művükben; ilyen az „a pásztor virasztástól” egybecsengés, ahol a jambus marad fogyatékos. Az általam eszközként említett példák azonban, fölösleges mondanom, nem effélék. A vers nagyobb egysége, lélegzete járulhatott hozzá ezeknek az alkotólag töredékes, merész, asszonáncos rímeknek a létrejöttéhez; de ezt sem érzem kielégítő magyarázatnak. Alighanem a költő személyiségének mélyebb rétegeiből szakadtak fel ezek a „szabadulást” jelentő módozatok.

Előfordulásukat kizárólag versépítkezés szempontjából vizsgálom. S még néhány példát említek: az 1911-es *Nyárai* című

vers azonnal így indul. „Mások szeressék benned a bolyongó, / Örök bohémet, a derús legényt / S a nagyszerű és mélységes bohócot . . .” Ez a *bolyongó, bohócot* rímpár talán az egyik legszebb példa. Említeni is alig szükséges, mi adja ezeknek a vershelyeknek a különös szépségét: a még másminő eszközkönyezet. Az újdonság ereje. Vagy az 1922-es *Ch. Baudelaire*: „Halálos szépség minden itt a földön, / De minden szép, mi él, múlt és dalol, / A bús darázs a hullán s a gödörből / Jácint pompája nyit a sár alól.” Érdemes azonnal megvizsgálnunk ennek a szöveggörnyezetnek a további szépségeit: elsősorban a szakasznyitó sor teljessége lenyűgöző, a kijelentés hibátlan, rezzenetlenül célbataláló tisztasága. („Halálos szépség . . .”) A jellegzetes ismétlés motívuma is előfordul, méghozzá kettősen, egymáson átindáztatva: a *minden* és a *szép*. Érdekes a *bús* szó előfordulása: a *darázs* utolsó hangzójával erőteljesen zsong együtt. A második sor igerorjáztatásában sem a kényszerhelyzetre figyelünk, sőt, milyen könnyű lett volna és helyett s alkalmazásával lehetővé tenni a *múlik* alakot. Furcsa szépség ment volna veszendőbe úgy. A versmondatt „csapottsága” is jellemzően társul a ríméhez: ahogyan a harmadik sor első felét nem okvetlenül logikai pontossággal folytatja a negyedikbe átlendülő második fél; s ahogy ennek a következésnek olyan szépek a hangzói (a *jácint*, a *pompa* és a *nyit* hullámzása s még a *sár* mélysége is velük együtt). A Baudelaire-vers közvetlen szomszédságában szereplő *Nefelejcs Kiss József sírjára* szintén tartalmaz ilyen rímpárt; s nem is akármilyen tartalmút: „Az élet hitvány és álmunk hazug, / De rímeinkben királyok vagyunk!”

Vagy tekintsük a *Gulácsy Lajosnak* címzett remeklést; mindjárt az első versszak alaphangütését adja ez a rímjelleg: „Lajos, elér-e hozzád még a hangom, / Mely úgy remeg, mint nyárfák estelen, / Ha rajtuk ring az alkonyi harangszó . . .” Ez az igen modern alkatú költő, Juhász Gyula még verseinek lágyabb anyagát is szilárdítja, erősíti a rímelésnek ezzel a fajtájával. Az itt idézett nyárfás sor hatása egy fokkal emelkedik, elégikus hangja határozottabb lesz, kifejezeshordozóbb

a rímpár által. S nem is akarnék külön rímkategóriát formálni ezzel Juhász Gyulánál, így hagyom nyitva a kérdést, hogy ugyanennek a szakasznak a „szívedhez – ó drága serleg!” rímpárja ide tartozik-e vagy sem. Hanem ha átmeneti típusokat is észlelünk, ez a jelenség kiterjedtebb mivoltát jelzi, s az eszköz ilyen előfordulása már alapjaiban befolyásolja a vers jellegét. Mint utaltam rá, feltevésem szerint Juhász Gyulát ez a verselési sajátosság (kielemezetlenül is, a versek összhatása révén, tartalmi szempontból így) még inkább közelünkbe hozza, maibbá teszi. (Néhány rímpár még a Gulácsy-versből: „először – délelőttön”, „banánok – fájva-fájón”, ez különösen tiszta példa, „faragva – zajban”. Például Pilinszky-nél lesz általános azután ez a rímelési mód; a rokonság nem véletlen!! Rímek még innét: „merre is vagy – villany”, s a *nyugatos* rímtípus is kaphat ilyen jelleget: „időn túl – szűkölő bút”. Hogy ellenpéldát lássunk: egyáltalán nem tartozik ide a szabályos asszonánc, az „utóda – holdba”).

A Gulácsy-versben a rímelés már mindenképpen a zaklatottságot hivatott kifejezni. Gyönyörű képek és gondolati menetek érik egymást: „Ahol ketyeg a lélek, mint az óra, / De nem mutat időt, irtóztató.” A beteg (a társ-beteg) iránti gyengéd megértés hangja: „Te ott maradtál: téren és időn túl / Sétálsz a kertben, csillag s híd alatt, / Nem hallasz már ugatni szűkölő bút . . .”, érkezünk rímünkhöz. A művészetimádat: át-meg-át-szött, kidolgozott, megérlelt téma már itt. Irónia nélkül, a groteszket kivédvé, a túlzás: a fájdalomé. S mennyire egészséges ez a hang! Íme: „Lajos, emlékszel Váradon, tavasszal / A kis csapszékben, hol Watteau lakott . . .” (Watteau is kedves művészalakja Juhász Gyulának, szép verse, kiemelkedő verse van róla korábbi időkből.) „. . . Lerajzoltál, vén márkit, vas-kalappal / S tegnapnak láttad már a holnapot.” A humor hirtelen csap át kínba. S vissza humorba: „A Köröst néztük és láttuk Velencét, / A kávéházban Goethe ült velünk, / Esengtük Grandet Eugenia szerelmét . . .” Nemcsak a magyar ecset festette meg a magyar tájat; a Gulácsyhoz írt vers költője sokkal

alaposabban festette meg évszázadok magyar mizériáját. A *fényes lelkek* gyötrelmeit. S felülemelkedésüket; de a beleőrülésről is „tudott”.

Madách Sztregován című versében – hadd térjünk vissza a rímhez –: „Magyar magány, világmagány, haj, / Igen bolondul forr a must, / Véres szüret után nagy árnyak. / Kísértetek. Bort, famulus.” (A rím kettős változata.) S arrébb a *zászló* ríme *számadáskor*, az *ember* szóra a *néember* üt vissza. A *Haladék* című vers ismét remekmű (1926-ból). Érdemes végigidézni: „Menekülünk a láthatatlan / És ismeretlen rém elől, / Ki ránk les százezer alakban / És egyszer mégis csak megöl.” Se Babits, se Kosztolányi, se Szép Ernő nem tudta ezt a hangot. És József Attila hangja sem ez; a századvég költőinek folytatása – és a már említett negyvenes, ötvenes évek egy bizonyos hangvételének megelőlegezése; Szabó Lőrincsel itt-ott rokon. A folytatás: „Ki ránk vár fényben és ködökben, / Alattomos, gyilkos, konok, / Minden bukásban és örömben / Ő közeleg, az átkozott.” A versformálás eszköze itt a téma hosszú, várakoztató kitaratása; a már megnevezett tárgytól várunk mégis valami új, tragikus fordulatot. Szabó Lőrinc, József Attila, Pilinszky szenvedés-verseinek gyakori alkotóeleme ez (s legalább egy helyütt, ne feledjük, Dsidáé is). A harmadik versszak szinte túlságosan kizengetettnek tűnne fel, a dikció elragadtatásától félünk, ám ha alaposabban szemügyre vesszük, ebben is bonyolultabb stílusösszetevők adják a hatást: ismétlés, áthallásos („majdnem-”) ismétlés, hangalakrokonság, akaratlan szójáték. A versszak: „Megengedi, hogy dalba fogjunk, / Hogy csókoljunk egy tünde nőt, / Elnézzük, percek üdve hogy fut / És mint nőnek a temetők.” A negyedik, a záró szakasz a hangismétlésekkel torkollik véglegességbe – s annál nagyobb hatású a hirtelen, a „nem szimfonikus” jellegű, metszett befejezés: „Megengedi, hogy meneküljünk / Mámorba, ködbe, bús vakon, / Hogy végre lássuk: itt a veszünk / S érezzük: nincsen irgalom!” A harmadik szakaszban található az itt vizsgált rím-típus egy példája („fogjunk – hogy fut”), a negyedikben

már-már gyengének nevezhető rím a „menekülünk – veszünk”, ám ezt a fenntartásomat azonnal meg is kérdőjelezhetem két okból: egyrészt, mert ige és főnév csendül egybe, tehát alapos az eltérés, így a disszonancia alkotó értékének tekinthető, másfelől a vers rohanása itt már olyan tragikus, hogy az eszköz ennek is kifejezője lehet.

Az *Élet* című, kései 1934-es vers egyik szakasza ugyanezt a kettősséget mutatja, és mintha a fenntartás visszavonását indokolná. Vásárhoz, körhintához hasonlítva látjuk itt a létezés közönséges formáját (az életet), s a lassú megközelítés, mely korábban tájversek, helyzetdalok végső hangja is maradt (anyag s közlendő volt tehát, nem újszerűen disszonánssá tett eszköz, mint a későbbi költeményekben), a szemlélődés jellemzi bevezetőjét e szonettnek: „Elnéztem sokszor a vásári zajban / A tarka körhintát, amint forog, / Legények, lányok milyen komoly arccal / Utaztak rajta, boldog vándorok.” A „zajban – arccal” rímpár tartozik itt a kérdéses típusba. S hadd jegyezzem meg itt: Juhász Gyula rímelésének ezt a szórványnál több „újabbságát”, egyáltalán-nem-megkésetttségét vizsgálva azért nem Illyés Gyula vagy Szabó Lőrinc eszközezéséhez hasonlítottam, mert Juhász verstípusa nem az övékhez (az ő különféle típusaihoz) hasonlatos. Az új, merész, a személyiséget így kifejező rímnek Juhász Gyulánál főként a már említettekéhez, a negyvenes és az ötvenes évek forduló-évtizedének megannyi zárt szerkezetű verséhez van köze; s van ennek a rímelésnek is előd-szerepe. Maga az *Élet*-szonett azonban átvezet a rím kérdéséből a versalakítás szerkezeti körébe. A második versszak kibontja az elsőt, s ennyiben nem is ad versformálási újdonságot. (Félreértés ne essék, egyebekben sem akarom Juhász Gyulát netán újító költőnek láttatni. Szándékom az, hogy kivilágojjék: a legjelentősebbek közül való poéta, mert személyiségének magas rendű, olykor újszerű eszközökkel adta megrendíthetetlen következetességű kifejezését; s szó sincs arról, hogy zsánerképekben, netán a közgondolat másodlagosabb kifejezésében rekedt volna meg, s így Kosztolá-

nyiek, Babitsék mögött a „szürkébb” hely illetné. Ha más-
képpen is, mint – külhoni példát hozván – egy Trakt esetleg,
a részletekig terjedő elemző és olvasói figyelem illeti meg őt,
hogy nem tolakodó, inkább rejtett értékei kibontakozhassanak
tudatunkban.) Az itt elemzett szonettnek a második szakaszá-
ban van a megint könnyen gyengének minősíthető rím: „Keser-
vesen szólt a sípláda, ócska / Unt dallamot kavarva és kopott /
A sok faló és ásított a gazda, / A hajtót fárasztotta a robot.”
Talán nem erőltetett magyarázat, ha legalább feltevésként meg-
kockáztatom: az untságnak, a belefáradásnak hű, a versszakba
illő kifejezője az „ócska – gazda” rím is. Megfigyelhető egyéb-
ként, hogyan használja – s ha ösztönösen csupán! – Juhász
Gyula a korai korszakok helyzetfestő eszköztárát a nagy,
kései, tragikus mű alapozásához. Az első tercina tágít e körön:
„De a nép tódult és tartott a játék, / Csak mindig mások ültek
a lovon / S ha jött az este s elterült az árnyék / / Sötéten és
üresen állt a sátor . . .” A második tercina belefut már az
egyéni tragédia helyzetképebe; költészetünk egyik legszebb
megszemélyesítő-versvége ez, a Kafka-remekművek világát
idézi egyenértékűen: „. . . a sátor, / Mint aki félve kérdezi
magától, / Hová repült ujjongó mámorom.” Értékessé teszi ezt
az átélést az is, hogy önmagától távoli jelenséget személyesít
meg a költő, hiszen a körhintás ujjongás sosem volt lényének
sajátja. Ez a megürült, önmaga gondolataitól is szorongó sátor
– nemcsak a tűnődés szomorú pontja egy költői pálya végén;
bizonyossága ismét, hogy e költészet anyaga, állaga, eszköztára,
személyiségfedezete sokkal összetettebb s jelentősebb volt,
mint oly gyakran hinni vélhettük.

A rímvizsgálat megannyiszor „átjelzett” a versformálás esz-
közeinek egyéb tartományaiba is az eddigiekben. Rímtelen
vers viszont az 1934-es *Zene*, amely mintegy búcsúszimfónia-
parafrazis, és az imént idézett „sátras” ürességgel tart rokonsá-
got szorongásos-lassú sodrásával. „Az ember, amíg fiatal,
erős, / Úgy véli, hogy egész nagy zenekar / Van a szívében,
kürtök és dobok, / Hegedűk, hárfák, csellók, fuvolák” stb. És

„nem veszi észre, hogy a jó zenészek / Lassacskán szépen elhallgatnak és / Elszöknek egyenkint egy más vidékre . . .” A *vidék*, a *táj* nemcsak valóságos képek tárgyaként, de ilyen hasonlateszközként is gyakran felbukkan Juhász Gyula költészetében. 1911-es *Mert későn jöttem . . .* című verséből idézek egy szakaszt: „Ezért rajong szívem halódó birodalmak / Beteg álmaiért, s a földnek kerekén / Ezért nincs tartomány, hol vágyam elmaradna. / Mert hontalan e vágy. Mert későn jöttem én.” (Egyébként a „birodalmak elmaradva” rímre is érdemes felfigyelnünk.) A zene megszámlálhatatlan alkalommal eszköze versének. (Nem zenei tárgyú költeményeire gondolok itt, melyek szintén számosak.) Az *Örök visszhang* (a már idézett *Nyárai* időszomszédságában) tájat változtat hangzássá. Juhász Gyula költészetét korántsem jellemzi a szürkeség, ennyit talán már az eddigiekből is láttunk. De a „szürke” jelző gyakran fordul elő nála – az élet jellemzéseként. Itt ez a szó nincs ugyan kimondva, mégis belengi a képet: „Most tűnnek már elém e régi utcák, / Hogy bontogatják a vén házakat. / Most érzem én vén házak mélabúját, / Hogy rám merednek a vak, tört falak.” Ez a közepesebb rangú vershang Juhász Gyulánál. De a következő versszakban, mely alig haladja meg ezt a jelleget, épp az elemzett rímtípus hoz alkotó feszültséget: a tájék „porban, holtan itt hever”, s erre rím – a harmadik sort is ide idézem –: „Elmúlik már a tűzfal és az árnyék, / Melyet borongós álmomra vetett.” A „hever – vetett” rímpár érdekessé teszi az átlagosat. És talán még érdekesebb, hogy a múlt század végének jellegzetesen városi költőit ez a hang köti – rímelési technikán messze túl, s nemcsak tematikailag – a „nagyvárosi ikonok” költőjéhez, Pilinszkyhez. A harmadik versszak hangulatfestése nem szolgáltat okot az idézésre, s akkor ennek az igen átlagos versnek a zárása juttat el bennünket egy tiszta mélyhegedűhangig: „Az elmúlásban hirtelen kicsendül / A dolgok mélyén alvó dallam is”. Ez a teljes kizengetés, de visszafogottan, szinte a közbeszéd eredendő természetességével – a költészet legmagasabb szintjeinek egyike.

Juhász Gyulánál bőséggel találhatók rá példák. (Maga a vers kibontó, túlbontó két sorral zárul; de ezt a magasságot már így sem tudja elveszíteni.)

Részjelenségeket elemezve – s a személyiség, a kor kérdéseit terjedelmi okokból s vállalt föladatunk természete szerint nem boncolván – rálelünk Juhász Gyula költői képletének, egyéniségének, értékének több sajátosságára is. A gyengédség eleme, a gyerekkor iránti fegyelmezett, ám néha férfiasan feltörő vonzalom okvetlenül megemlítendő legalább két példán: az egyik az *Úgy szeretem . . .* kezdetű vers. Költeményeit szereti „így”, s róluk mondja: „Úgy ápolom, hisz gyermekeim ők . . .” Majd leszögezi: „Lemondón járok én közöttetek . . .” Mert szépséges fájdalmakat zendítenek, s mert beteg a szívük. (Mint az övé, teszi hozzá.) Az egyik szép, korai gyerekség-vers 1908-ból kelteződik, s az igazán érett hang, a teljes sikerű versformálás egyik ritka példája Juhász Gyulának azokból az éveiből. (Az összefoglaló, telitalálatos gondolati megfogalmazásra már kerestünk idézetet, ám megemlítem az 1904-es *Költőket*, amelynek nyolc sora nem hibátlan remeklés mindvégig, de figyeljünk fel erre a két sorára, kezdetére: „Vannak poéták, akik sosem írnak, / Csak a szívükben élnek költemények . . .” S a további hat sort is érdemes ide iktatnunk, mert példáz valamit; nevezetesen talán azt, hogy Juhász Gyulának érdekes verséletanyaga van ott is, ahol a poétikai megmunkálás nem tökélyes. Vagyis: érdemes a verseit úgy olvasni, mint emberi közléseket, mint emberi-költői tartalmakat, s egy-egy sorpár, rím, fordulat, fellobbanás váratlanul, majd már szinte vártan a legnagyobb rangú költészet élményét adja, visszasugárzólag a közepebb anyag emlékének is. Íme, az idézett vers további része: „Valami nagy búbanat érte őket, / S azóta lettek költökké szegények. / / Egy szebb világnak éppúgy álmodói, / Rajongás őket éppen úgy hevíti, / És éppen olyan szomorúk, lemondók, / Mint azok, akik – verset tudnak írni!” Ez egyáltalán nem bökvers, sőt nem is epigramma. A tömör nyolc sor, olykori másodlagosságai ellenére – a kifeje-

zésben – messze juttatja figyelmünket, mely átélni-érdemesre vágyik.)

Visszatérve az *Ó, szent gyerekség . . .*-re, általános romantikája ellenére a legsajátosabban Juhász Gyula „személyiségnek tájait” adja, felhangokkal legalább, ez a vers. Az első sor emelkedettségét azonnal kivédi a szépséges igehasználát: „Ó, szent gyerekség, hányszor elkereslek, / Már merre vagytok, boldog szomorúság, / Ti régi sétányok, ti régi kertek?” S az igehasználát (a többes szám) teszi izgalmasan disszonánssá a felsorolásba hajló folytatást is. Néhány megkapó fordulat vezet az utolsó sorig, mely a kurta tercina-futamot zárja. Az utolsó előtti sor ez: „Azok tűnt tájak, fájó töredékek” (ismét a tájak!), s a záró: „És amik bennem élnek, már nem élnek!” Említettük Juhász Gyula ismétlés-technikáját; jó példa rá ez az egészen nyílt változat. Nem igyekszik változatosságot mímelni, az „élet” egyhangúságát híven adja vissza – s nem unalmasan.

A *Távolok üzennek . . .* ismét az azonnali, teljes érvényű megfogalmazással indít: „Az életünkben vannak olyan órák, / Mikor balsorsunk vészharangja kong . . .” A vers kibontakozása ennél szokványosabb, de a kompozíció egésze megragadó: „novellisztikus” elemével. Ugyanis a tizenhat sorba cselekmény fér, ellentét sűrűsödik. Az elsüllyedt remények világának mintha volna valós ellenpárja – s ezen a tájon (!) „valaha majd aranyos naptűzésben” járhatunk, és a fausti örök pillanat részesei vagyunk (később Jékelynél vannak ilyen sorok, vershelyek: „Érezzük, szép perc, nem térsz meg soha”), és akkor: „váratlan szívünkbe tör egy álom . . . : / Valaki végsőt sóhajtott e tájon, / És ránk gondolhatott!” (A „gond – gondolhatott” rímpár hangsúlyozható még versalakító elemként.)

Az *elrejtező* 1913-as vers; első szakasza különleges gazdagsággal árad olvasójára; ekképp: „Már én magányosan hagyom, hogy rám zuhogjon / Az élet tarka súlya: virágok és kövek, / Csak egy csillagra nézek az örök kriptabolton, / S megállok csöndesen már, mint egy fáradt cövek.” A legfontosabb közlés szinte mellesleg tétetik: az ég = kriptabolt. A virág és kő

együttesének látott „tarkaság” természetesnek feltüntetett állaga is elemi hatást tesz. A képek egymást érik. Nem így a közepes-forma második versszakban, mely fáradtabb kidolgozás, a harmadik szakasz pedig csak közelíti a teljes zengésű, eredendő erejű nagy sorpárokat. A befejezés azonban visszatalál a kiemelkedő költészet igényeihez; s ez a versképződmény, mint jelezni próbáltam, talán igen gyakran jellemzi Juhász Gyula életművét. A fájoan szép negyedik szakaszt idézem: „Testvéreim az égen, már én is megtanultam, / Egy élet omladékán e boldog ütemet . . .” (A fenn forgó bolygókét.) „. . . Most már csak nézni fognak örökké elcsitultan, / Vágy nélkül nézni fognak ez elrévült szemek.”

A *költő szól:* (sic!) című rövid költemény, majd a *Sírvers* komorsága néhány kivételes szépségű sorral oldódik. Az előbbiből idézek: „De nékem életem és végzetem” (a vers sora, mely a végtelen sora; s „talán egyhangú és reménytelen, / De . . .”). A másodikban is a kiemelkedő sorokkal megteremtett versegész jelensége szembeszökő; ahogy költőnk néhány komor lobbanásra meri bízni a szerkezet épségét (s ahogy végső soron meg is teremti!): „Utolsó állomás, közömbös, árva község . . .” A sír? Vagy egy valós utazás pontja? Egy pillanatra bizonytalanságban maradunk. S ez is poézisformáló erő, ez a homály. A záró sor a művészethité: „A művészet sebet s örvényt mind befedez.” Visszafogottság volna ez a versszemlélet? A *Szép csendesen* című vers mindenesetre utal ilyenmire: „Mindig hangfogóval, lassan muzsikáltam. / Kevély kurjantással / Jobban győzték kicsinyebbek nálam.” Ez az elbeszélő hang teszi alkalmassá Juhász Gyula költészetét az alkalminak látszó versek sorára; s mert természetes hang szól bennük, a helyzetdal fenyegetését megannyiszor kivédi.

Szoltunk már erről az iménti jelenségről. De kihagyhatatlan, hogy egy efféleképp született önarcképversét (*Arckép*) ne említsük: „Művész, így feds a képem”, kezdi, „a homlok nagy, derűs, / Görög derű ez, melyben a tiszta gondolat / A boldog esti órán, magányos hegedűs, / Plátói vággyal játszik örök ab-

rándokat.” Önismeretét ő maga egészíti, teljesíti ki; kevés volna e kép hitele a teljes életműhöz. De a második versszak megint: pillér-szerepű. (Mint egyebütt az első, az utolsó stb.) Így: „A szem sötét és fénylő. Keresztény dómokon / Az üvegablakoknak ilyen sötét a fénye, / Mikor künn a világ esős, ködös, komor, / És benn az oltárképek talpig feketébe.” Ha belegondolunk: Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád kiszolgáltatottsága, benső odavetettsége, komorság-szenvedése nem ilyen, enyhébb ennél. József Attilaé végletebb, hevesebb égésű. Szabó Lőrinc költészete azért nem hasonlítható ehhez a gyötrelmesen városi lírához, mert ő elementáris erők lendületével indult, s ezeknek valamelyest megőrizte öntudatát, a legfojtottabb korszakaiban is. Juhász Gyula versei, ezek a telibetalált költeményrészek, mint például az *Arckép* egy-egy része (s e részek által végül a versek egésze is többnyire) közül valami alapvető, költői eszközökkel el nem leplezett tudást; nem is tudást, a személyiség helyzetének döbbenetét adja vissza, s a döbbenet belemosódik a túrés színeibe, ám az izzás újra s újra megteremti a verseket, vagyis a művészhit szinte sosem apad el. (Néhány éve van, amikor alig alkot.) Kéri az arckép művészt: „A háttérben a szürke uralkodó legyen.” Milyen szakszerű megjegyzés ez, mennyire jó költészet.

Bár nem minden költői tárgyát említhetem itt (Anna-verseiről egyebütt írtam, sorjázásukat évről évre követvén), hiányos lenne a kép, ha „magyar ecset”-jét figyelmen kívül hagynám végül. 1918-as verse, a *Megint a Tiszánál* e tárgyban nem okvetlenül a legkiemelkedőbb; de olyan egyszerű és szép kezdősorral közelíti meg a témát, hogy idézni feltétlenül érdemes: „Egy nyaram elmúlt, fénye elapadt, / És téged, szent folyóm, nem láttalak.” Nem tudom körülírni a szót, leírom tehát: sokat ér, hogy olyan jól emberi, olyan jószívű költészet ez. Hogy aki írja, ez a pontosabb: jó. Nagy tisztaság és komorságok, a szépség hite, de formai keresésének becsületes mellőzése – ezek is jellemzői Juhász Gyula versalkotó eszközeinek. Mindezzel nem szándékozom életfilozófiájának elvontabb kérdéseit

érinteni, összefoglalásukat adni. Az 1918-as Tisza-vers második sorpárját idézem inkább, ennek közvetlensége, derűs bánata többet elmond: „Talán azért is voltam oly beteg, / Mert nem ringattad fáradt képemet.” Betegségéről hadd ne essen szó itt. Egészséges versek ezek, ép műalkotások. S ez a „fáradt képemet” kifejezés annyira közel hozza az embert. Nem irodalomtörténeti kategória? Mégis: Juhász Gyula szeretni való költő. Holott semmivel sem behízselgő; a „szeretném, ha szeretnének” semminő gesztusa nem jellemzi versalkotását. Visszafogottan a költeményekbe rejti ezt a vágyat. Föl kell végre részletesebben fedezni az elemeit.

Rímeikkel kezdtük. Témakörökig jutottunk; ám ezek is alkotó elemei a versformálásnak. A sötét színek sosem idegenséget jeleznek; a vaksággal több versben is foglalkozik Juhász Gyula, s például a *Betlehemi üzenet a vakoknak* a leg-egyszerűbb üzenettel zárul: „Szeresetek: ezt mondja az Apostol.” Hozzáteszi azonnal: „S ennél különbet nem mond senki se.” Hogyan jut el a vers ehhez az egyszerű végződéshez? Bukdácsolva. Az első sorok megindító szólításába már-már túl sok érzelem vegyül: „Testvéreim, egy látó küldi néktek / Üdvözlétül ma könnyes szavait, / Ki mindig fájón és szédülve nézett / Egy szép pokolt, mely földnek hivatik.” Az első három sor akár Kosztolányi is lehetne. De a negyedik – csak Juhász Gyula! Ilyen kevésen múlik nála a vers épsége, sajátysága, ilyen kiélezett helyzeteket merészel teremteni tehetsége.

Mások fájdalmának értése – alapeleme ennek a költészetnek. Még mindig a betlehemi vak-versből idézem: „. . . Szemben még e fény árnyéka reszket, / Az édené, mit sírón elhagyott. . .” S ez a versszakvég tökéletes, eredendően teljes kifejezéséig vezet: „Ő is szeretne látni víg eget, / Túl minden földi harcon és kudarcon / Felé örök világok intenek.” Ez utóbbi sorra gondolok így. A másik szakasz filozófiája már-már másodlagosságba fúl, de közvetlenül a befejezés előtt az apostolos két sor egyensúlyozza ezt is. A látható, átélhető, szembeszökő fájdalom olyan köznapi tárgyakkól is megihleti,

mint az éjszakai kávéházak újságíróvilága. *A kávéházi bánat* egészen másképp dolgozza fel a témát, mint a szintén klasszikus társak, Szép Ernő vagy Kosztolányi Dezső. Az első versszak mélyről indít, teli érzelemmel, de máris visszafogottan, majd a legszükségesebb helyszínrajz után a szín és a rokonszenv elemi közlése következik, és a jelenetező realizmus: „Nem érzitek a kávéházi bút, / Mikor az ívlámpák izzása bágyad / És szürkén ülnek a szegény fiúk / És nem találnak már szapulni tárgyat? ” A második, a gyengébb versszak is sok lényegeset, néhány szép mozzanatot is hordoz: „Mikor a fényes selymű asszonyok / Unott arcán a festék hervatag már . . . ” A kiszolgáltatottság képe, az éjszaka (a hajnal) általánosáé. S ahogy a „szegény fiúk” sajnálatot, együttérzést kelt, itt ennél bonyolultabbat érzünk: viszolygást is benne, ám részvétől sem távoli a hatás. Mindenképpen együtt vagyunk a vers személyeivel – a magunk odavettségében. S tovább: „ . . . az édes, arany pezsgő elfogyott / S valahol messze már az arany nap jár? ” A jellegzetes szóismétlés – komoly versépítő funkcióval. A tercina váratlan hangütése megfelel az első sor tartalmának itt; virtuóz módon: „A zene hirtelenül fölsajog . . . ” S a következőben is hibátlanul azonos a közlés és a tartalmi hordozó: „És elhal, mint a fáradt szív verése . . . ” Az ismétlés eszköze következik; az egyik legfájóbb előfordulása, legnagyobb tökéletessége: „És künn a szürkület, a szürke vércse // Már verdesi az izzadt ablakot / S a szivar vége álmosan kihunyt, – / Nem érzitek a kávéházi bút? ” Gyönyörű a verskülönböztetés is, természetesen, itt azonban mégis a *szürkület*-sorra és közvetlen továbbhatására gondolok mint a vers egyik fő értékére. Szín és mozgás, ismétlés és továbblépés, szárazság és nedvesség, szárny toll-anyaga és ablak üvege, két napszak találkozására – s még sorolhatnók. A *Magamhoz, nyárvégi estén* (1912) összefoglal számos tanulságot, ezek közül a legközvetlenebbül ezek szólnak hozzánk talán: „De azért, én lelkem, még nincs veszve semmi”, csap fel lkét csüggetegen elemző, józan versszak után a semmivel sem józanabb harmadik, mely-

nek alaphangvétele a nem dacos „mégis”. „Ennyi gyöngeségből kell erőre kelni.” Megint eredendő hitelű, mintha-kezdetől-szólna mondás; hiába, hogy a következő sorok gyengébbé bontogatnák, száoznák – a „gyöngeségek”, tudhatjuk, nem időrendi sort követnek, s az erő alakulása sem lázgörbeszerű. A vers ereje már megvan. Ennek a versnek a közeli szomszédságában találjuk egyébként a *Magyar táj, magyar ecsettel* jó tizennégy sorát, szonettjét.

Ha versfonadékát távolabbról nézzük, elképzelhető, hogy a témák mozaikábrája tűnik szemünkbe. Így kerülnek egymás közelébe oly különböző tárgyak, mint: Vojtina levele a drámaírásról („Ki jobbat alkot, az már szemtelen . . .” És: „A reklám nélkül eljuthatsz a mennybe, / De nem juthatsz el Bécsbe, s nem lehet / Végállomásod Honoluluban”), Szent Ilonát megénekelő vers, Móricz Zsigmondnak ajánlott hat szakasz, *Dugonics oszlopánál* írott három, azután *Velazquez halála*. S közvetlenül utánuk: a gyönyörű munkaversek egyike, *A dolgozókhöz* („Kőművesek, kik hordjátok a téglát . . .” Itt olvasható ez a József Attila mértékével mérve is nagy sorpár: „Ugye, tudjátok, hogy a nyitja, hol van / Annak, hogy ínség és nyomor lehet?” A lakatosokhoz intézett kérdés. Meg itt van a május-vers, a *Virágos barikádon*, hogy azonnal az egyéni bánat gödrei kövessék (*Mély az élet; Néhanapján*).

De az 1926-os év termésére is érdemes még egy ilyen pillantást vetni: *Immortel; Katona József sírján; Nefelejcs* (Blaha Lujzának); *Magyar János a bakon; Görög prólóg; Koncert; A szentesi határban* („Itt álmodik Attila valahol . . . / Fölötte bús darumadár dalol . . .”); valamint japános versek (*Megint japánosan*). *Akkor: Martinovicsék; Az ismeretlen katona*; s hirtelen az *Annak örök*. Elnémulunk.

És még egy Anna-vers, a *Mindig velem* s akkor nyomban a már elemezni próbált nagy mű, a *Haladék*. Szándékkal „jele-neteztem” ezt itt így; jelezni akarnám, hogy Juhász Gyula életművéhez méltóképpen, a megismerés igényével egyelőre még – az anyag elemzésigénye okán – mindig valamelyest

személyesen kell közelednünk; nem égett ki keménnyé az ismertségben ez az anyag még, állandóan meglepetésekre kell fölkészülnünk, a hűvös elemzés, úgy érzem, nem közelítené meg méltányosan a tárgyat. Persze, hogy nem azt mondom ezzel: méltányosságra szorul ez a költészet. Csak értékeit nem lehet „adottnak” vennünk még, mert feldolgozásuk félig-meddig adósság. Hiába enyhíü meg egyik-másik sorát az engedékenyebb szó az alábbi versben, alapképe (a *Vidéki rejtekben* című költeménynek) egy Nagy Balogh János-rajz erejét idézi fel, adja: „Csönd és magány révében hallgatom, / Miket susog a hírek rádiója, / Szelíd akágra nyílik ablakom, / Az utcán egy talicska megy kocogva.” Az erőt ebben az utolsó sorban érzem, ám itt az értékek összetettsége kárpótol az említetten fél-idillbe hajló hang veszteségeiért is.

Jelzett okaimnál fogva sem akarhattam kitérni e költészet „minden” főbb részletére, tárgykörére, kapcsolódására; hátterére. A közelkép részletezése, remélem, a tárgyakat is sejteti, ezek a vonatkozásokat és a mögöttes tartományt valamelyest felidézik már. Juhász Gyulát most elsősorban olvasnunk kell, megismernünk szükséges. Ehhez kínálkozik szerény szempontul javallatom: a versek egymásmellettiségének figyelembevétele; az anyag vizsgálatakor nem az „egyenetlenség” címszava, hanem a kiemelkedő helyek szétsugárzásának felismerése lehetne túlnyomó. Érzelmek szavai, enyhületesebb eszközök – ilyesmit gyakran lelünk Juhász Gyula versanyagában. De érzelmességbe sosem fordul, meg nem enyhül. *Móra Ferencnek, a jubileumára* ilyen verset ír: „Vannak arcok, melyeket a fátum / Már előre kijelölt magának, / Mosolyukban fájdalmas lemondás, / A szemükben megriasztó árnyak, / Jövő gyászok hullanak reájuk / És ők érzik, hogy minden hiába: / Szemük, mint egy kisiklott mozdonynak / Szemaforja, néz az éjszakába.” Az utolsó két sor azonos hangalakú kezdete már mindent elmondana erről a költőről; a visszafogottság, a szándékolatlanság, a megtalálás. Másutt, arrébb valamivel a versek sorában, szinte közhelyszerűen mond el valamit; mi az mégis,

ami megrendíti olvasóját, miért érezhetjük ezt a verset is a legnagyobbak közül valónak? —: „Túl minden kínon és halál-on, / Feléd száll egy szó, a szavam, / Benne egy megghiúsult élet / Minden jósága, vágya van, / Hiába: meg nem válthat engem / Minden remény, hit, szeretet, / Talán a szörnyű végtelenben / Még találkozhatom veled?” (*Kilényinek, a kedves titkárnak.*) Nézzük csak meg, miféle eszközökkel él ez a vers! A *szó*, *szavam* ikerváltozat; a *minden* ismétlése; a túlcsapó *jóság* és *vágy*, az egyszerű és tehetetlen feltárulkozás; a közfogalmak nem gúnyos, mégis reménytelen említése (hit, remény, szeretet); s akkor a holtbizonyosan meglelt jelző, a költészet-szó: a végtelen attribútuma, a *szörnyű*. Már ettől különleges teljesítmény volna ez a vers; de a záró kérdés, e látszólag feloldó, épp az epikus tartalom miatt fordít még egyet a csavaron. S amikor azt érezzük, hogy Pilinszky és Jékely költészetének egy-egy hangját előlegezi meg Juhász Gyula, itt szinte még a „Jékely-hang” a tragikusabb, oldottságával. Mert még nagyobb az ellentéte, mint a *kimondott* szörnyűsége.

Vagy az *Epitáfium*: „Az ismeretlen szenvedésnek / Legyőzött katonája pihen itt, / Kevés lesz néki az öröklét, / Hogy elfeledje gyötrődéseit.” Ez a magyar költészetben is különlegesen nagy verskezdet. S Juhász Gyula közelségének egyik oka, azt kell éreznem, épp a sok „ismeretlen szenvedés” nyoma a verseiben. Ezek a nyomok minőségükben lehetnek különbözőek, fedezetük azonos. És mintha az volna a fontosabb.

Az 1929-es év versei között tallózunk itt még, befejezésül. A *Mily messze vagytok* . . . kezdetű nyolc sor vélegessége („És nem segít irgalmatok” zárósorral), a *Még valamit* . . . vers-és-emberközpontúsága („Mint a kísértetek feljárnak / Fáradt fejembe verssorok . . .”), az *Élő halottak* egymásnak ismeretlen társasága („A kertben járnak és körben topognak, / Mint kihalt bolygók, össze-vissza mind . . .”) — költészetünk kimagasló értéksora. Az elemek néha össze is rímelnek; meg-

haladván mind a belső bravúrt (ezek a *topogó bolygók* . . . !), mind az elengedettebb hang jellegeit, szervesen adnak változatokat ugyanarra a témára. Az egyik versben ez áll: „Tekintükben rég lement napoknak / Halvány visszfénye imbolyogva int”, a másikban pedig: „Állok, mint északfény letűntén / Áll az eltévedt utazó.” S ahogy ennek a színpadnak a szereplői „nem ismerik egymást, csak néha kérnek / Egy kis tüzet és mennek már tova. / Az unalomnak és a feledésnek / Sítál lelkükbe szürke zápora” – a nagy költészet erejével rendít meg.

Egymást érik ezek a példák a kései évek verstermésében. Befejezésül hadd idézzünk egy korai témára visszarímelő művet, a *Gyerekkori arcképem* címűt: „Egy gyermek néz rám, több mint negyven éve, / Sötét szemével, mint a fájdalom, / Pedig nem tudta még, micsoda éjjel / Borul derűs lelkére egy napon. / A nyolcvanas években mosolyogva / Simogatott meg mindent, ami szép, / Képeskönyvek ábráin andalogva / Érezte a világ ízét, színét. / Magányos gyermek volt és hallgatag, / De szíve mélyén rejtelmes patak / Csobogott, ősi forrásból eredve, / A gyermek minden bánata és kedve / E vízen ringott, mint papírhajó. / De ma elment az öröme, keserve / S mint az örökre fáradt utazó, / Merev, üres tekintettel keres / Egy arcot, mely már végtelenbe vesz.”

Összefoglaló mondattal aligha kell zárnom kísérletemet. De a költő aránytalan mennyiségű szenvedéssel kivívott összefoglaló sorait is inkább elemeikre bontani érdemes – a megismerés tisztességének jegyében. S hogy irodalmunk valóban gazdagodik Juhász Gyulával. A veszteség másképp csak a miénk lehet.

TANDORI DEZSŐ